

iallatja a különböző idegen állomásokat, s ilyenkor: „Mondhatták róla, hogy »csak csavargatja azt az átkozott gombot«, ő tudta: világvégi beszorítottaságából, szívszorító elszigeteltségéből máris kint van egy tájasságban (...), mert úgy vélte, amíg hallja e hangokat, e szokatlan sengésű beszédet és muzsikát, szabad, és nincs hatalom, mely ettől a zabadságtól végérvényesen megfoszthatná.”

A konfliktus tetőpontján minden gesztusnak, tettnek a jelentése önma-za ellentétébe vált át, s nyilván ez az a helyzet, amely végképp lezár minden utat a menekülésre. Fenyegtettsége miatt Pálnik arra kényszerül, hogy elmenjen a Kultúrházba, ahol egy ünnepségen neki kell vezényelnie a kórust. Pálnik legyőzhetetlen sírás-kényszer közepette vezényli a Himnuszt éneklő kórust. A vezénylés, a kórus, a Himnusz, a sírás metaforikus értékű jelentésének teljes kiürülése, s ebben a teljes jelenésvesztettségben a kristálytisza önfelismerés dermedete: Pálnik boldog gyermekhangokat hall, s „mintha rálóttek volna”, egyszeriben rádöbben, mintegy végső *megvilágosodásban*, hogy még a rádiózás sem megedék: „csak »oldhatatlan magányát« és azt a kínzó érzést próbálta szilapítani általa, hogy őt »soha nem szerette senki«”.

Ami e történetek mozdulatlanságára vonatkozik, itt, ebben a novellában a legvégevényesebb; egy egész életsorsra vonatkozik, ami pedig a formára, nem más, mint a tragikum kristálytisza alakja. Mintha a szerző a Pilinszky által megfogalmazott önfelszólításnak engedelmessé lett volna: „adj nevet, gyönyörű nevet, párnát a pusztulásnak”.

Írásomban a *Kegyelmi viszonyok* világképének tragikumát igyekeztem felvázolni. Hátra maradt még, hogy röviden arról is említést tegyek, mi az, ami ebben a világban értéknek minősül, s ami így vagy úgy, de valamennyi novellában elkerülhetetlenül elveszik. Érték mindennek felett az önfelismerés, aminek azért kell veszendőbe mennie, mert azok között a *viszonyok* között, ahol létrejön, nem önmegerősítő, akár szubjektív, akár objektív vonatkozásban vizsgáljuk, nem értéktelítő szerep jut neki, hanem önpusztító vagy önsorsrontó, és minden esetben, épp minősége révén, hiábavaló, hatástalan.

JUHÁSZ Erzsébet

ESSZÉK A FENNMARADÁSRÓL

Szász János: *A fennmaradás esélyei*. Gondolat, Budapest, 1986

Össze kell szednie magát az embernek, és jól odafigyelnie, ha más beszél helyette: csakugyan azt mondja-e, amit ő maga mondana? A Bácskában született és Belgrádon át Romániába került Szász János a létezésnek pontosan olyan állapotában néz széjjel a világban, mint a

magunkfajta, ugyancsak magyarul író literátor a hazai körülhatároltság bábeli szigetéről. Görcsösen megkapaszkodva a valóság talajában, ugyanakkor egy jóval szélesebb láthatárral egyeztetve a magáét. Mintha Európa, Erdély, illetve a Vajdaság nem jelentene külön földrajzi fogalmat, mert a gondolat szabad szárnyalása korokon és tájakon könnyen áthatolva, a béke és az együvé tartozás illúziójában megszünteti a távolságokat és a különbségeket. Ez a béke természetesen a lélek békéje, és oly erős, hogy a különbségeket is észrevétlenné tudja tenni. Századokat fogva át eközben Descartes-tól és Galileitől kezdve Apáczai Csere Jánosor át Franz Kafkáig és Ady Endréig. Az orthoniak jelenléte és fel-feltűnése minduntalan, Balogh Edgár és Sütő András meg Méliusz, oly természetes, mintha Erdélyből csakugyan egy külön út vezetne Európába. Többség és kisebbség viszonyát nem is észrevétlenné téve, ellenkezőleg, oly szorosan összetartva, mintha minden más látszat a rosszindulat optika csalódása volna.

A „fennmaradás esélyeinek” e széles diapazonján népek és ember sorsok alakulásában a minden jelenség mögött felsejlő kérdésre Szász János sem tud megnyugtató választ adni. Nem is ez a dolga. Inkább a kapcsolatok affinitása, a szálak egymás felé futása és összeszővődése az, ami leköti a figyelmét. Egyetlen cél és értelem permanens szolgáltatásban, Marosvásárhelyen vagy hol, de mindig ugyanabban a lelkiállapotban és egyazon látószögből vizsgálva nem is a kérdések, csupán egy kérdés: a fennmaradás lehetőségét.

Az esszékötet nem politikai elmélkedések gyűjteménye. Egyetlen írásnak van határozott politikai *raisonnement*-je, *Az elvszerűség szenvedélyének*. Már első mondata elevenbe vág: „Mit jelent magyarnak lenni Románia Szocialista Köztársaságban, az benne van az Alkotmányban.” Aztán húsz okos oldalon át ennek az alkotmánynak a lehetséges magyarázata következik, de korántsem az állampolgári minoritás helyeslően lojális hangján, hanem a szellemi rezonancia nagyobb távlatokhoz szokott, fölüeny előadásában. Már ahogyan Szász János a kérdést a maga módján interpretálni képes. Anélkül, hogy az olvasó az alárendeltség önként vállalt helyzetében akár csak egyszer is tetten érhetné. Tanulni lehetne ebből a tanulmánynak is beillő reflexióból: ízlést, önéreztet, tiszteletet parancsoló emberi magatartást.

Mindez persze nem elhatározás és jó szándék dolga a szerzőnél, nem is valamiféle taktikázás eredménye. Származása, kultúrája, nyelvtudása egész európai orientáltsága kellett ehhez a bölcs felemelkedettséghez. Ez teszi lehetővé számára, hogy érdeklődésével igazán otthonosan kalandozza be a világot. Természetesen az irodalom sokfelé vivő útjain Korántsem az otthontól elszakadt kozmopolita világfiaskönnyedségével, ha mindjárt olykor határozottabb vonzatoknak is engedve: egy Franz Kafka esetében például, de ugyanakkor a szász Menschondörfer emléke előtt tisztelegve, utólag erélyesen meg is védve a magyarellen-

ség vádjával szemben. Vagy ahogy a verbászi német fiú, Molter Károly megalkuvást nem ismerő magyar írósgáról ír, illetve egy-egy román költőről ejt elismerő szót. A haza és Európa kikezdehetlen egysege él Szász János világképében. Nem a valóságos. Csak az, ami egy ilyen szerencsés egyéniség kaleidoszkópjában összeállhat. Álmodások és illúziók békéltető hangulatában, olyan megállapítások vigasztalásával, mint amilyent Sütő András Herder-díja ürügyén tesz, mondván: „... mi is bizonyíthatná perdöntőbben nagy és kis népek, néptöredékek, kisebbségek, nemzetiségek, etnikai közösségek egyenlőségre érettségét és társadalmi létjogát, mint éppen a romániai magyarság fennmaradása”.

Ez a látszólag egységes Európa Szász János állandó regardjában van jelen. Az összefüggések végtelenségében, amire ez a békítő hajlam a tekintetnélküliségek láncolatában is oly meggyőzően tud rámutatni. A két hasonlóan tragikus sorsú költő, Celan és Radnóti párhuzamában, vagy Bartók kelet-európai népdalgyűjtéséről szólva, amikor az időszerűség alkalmát is felemlíti egy bennünket közelebről érintő idézettel: „Tanulmányomat a szerbhorvát népdalokról természetesen kiadja a Columb. University Press, talán jövő ősszel megjelenik.” Bartóknak ez a közlése egy magánlevélben 1944-ben datálódott. Amikor itt még nagyban feszeltett a magyar fasizmus! S hadd nézzünk vissza lokálpatriotizmusunknak engedve a baranyai hegyre, ahol a darázsi sokác paraszt kalaplevéve állt meg Bartók fonográfja előtt. Ahol az asszonyok Csók Istvánnak ülték megilletődve modellt!

Tényleg ilyen kicsi lenne a világ? Vagy Szász János tudott külön térfogatot teremteni neki, amelyben téren és időn túl, nyelvkülönbségeket is leküzdve, minden belefér? Csak egy kis jóindulat meg igyekezet kell hozzá, s akkor máris együtt van például Ady és Kafka, az elidegenedés fenyegetéseinek kitéve. Mintha igazán semmi különbség sem lett volna a Prágában németül író, zsidó Franz Kafka és a korának magyar viszonyaival perlekedő Ady között a „szétszóródás előtt”. Kafkával és Adyval kapcsolatban még egy hátborzongató oknyomozó irodalomtörténeti kalandban is részesíti az olvasót a szerző, a hontalanná lett magyarországi zsidók sorsát ugyancsak visszaidézve a harmincas évekből. Az Ady és Kafka rokonságát egyeztető dombóvári születésű Klopstock Róberttről írva, aki mielőtt Amerikában talált volna menedékre, Budapesten a haldokló Babits orvosa volt. A „sem rokona sem ismerőse” paradigmája mint az elidegenedés előre vetett árnyéka volt az a kapocs, amely Szász János szerint Kafkát Adyval az orvos jóvoltából összekötötte. Babits kórházi beszélgetőfüzeteinek — ezt már mi tesszük hozzá, a magunk részéről kibővítve a kapcsolatoknak valószínűleg még tovább tágítható körét — Klopstock doktor gyakori szereplője. Török Sophie széljegyzeteinek meleg hangja arra enged következtetni, hogy ennek a viszonyoknak irodalmi háttere is volt.

Ezen a kivételesen hosszú és műfajilag meg sem határozható íráson

kívül számos négy-öt oldalas esszé tartalmaz Szász János kötete. Kicsit talán visszafogottabb hangon, de mindenkor széles látókörre valló, színes és elokvens fogalmazásban. Mintha az európai esszé magyar változatával ajándékozott volna meg bennünket a szerző.

HERCEG János

KÖRVIZSGÁLAT

Szepesy Gyula: Nyelvi babonák. Gondolat Kiadó, Budapest, 1986

Mert a nyelvnek is van pestises járványa,
Ha nem volna, csinál doktora, bábája.
(Arany János: *Grammatika versben*)

Újra elérkezett a nyelvi háborúk, csaták ideje. A magyar nyelvűvelés történetében hagyományt teremtettek a kemény hangú, szókimon-dó viták, ilyen légkörben alakult ki nyelvünk sok szabálya, normája. Újabb kori nyelvűvelésünkben azonban elcsitult a csatazaj, ezért szo-katlan az a vitázó hév, amely Szepesy könyvéből árad.

A szerző fontos feladatának tekinti a nyelvi babonák kiirtását, erőteljes hadjáratot hirdet ellenük, mert, ahogyan mondja: az utóbbi év-tizedekben ellanyhult az ellenük folytatott küzdelem.

Lényeget kifejezően, helyesen használja a *nyelvűvelő babona* helyett a *nyelvi babona* elnevezést. Olyan álszabályt ért alatta, amely a nyelv felületes ismeretén, a meglevő nyelvtani szabályok félreértésén, félremagyarázásán, önkényes értelmezésén vagy a laikus okoskodáson alapul.

A nyelvi hiedelmek fordításait a „szemellenzős nyelvűvelők” so-raiban, a „nyelvhelyeskedési mánia”, a „tudománytalan regulázás”, a „vulgáris nyelvi logika” stb. körülményeiben fedezi fel.

Könyvének elején megadja a nyelvűhelyesség „alap- és kiegészítő” el-veit, majd pontosan körülhatárolja célkitűzéseit, pontokba foglalja a nyelvi babonákkal kapcsolatos kérdésköröket; mennyi a babonák szá-ma, honnan származnak, kik terjesztik, milyen mélyen érintik nyel-vünk rendszerét stb. Ez utóbbi tekintetében Szepesy igen borúlátó, sze-rinte a „babonák káros hatása (...) aggasztó méreteket ért el”. S foly-tatja: „Alig van nyelvűneknek (...) eszköze, amely ne esett volna pré-dául a nyelvűhelyeskedési szenvedélynek.”

A felsorakoztatott, közel harminc, legveszedelmesebbnek tartott ba-bona között van még valóban működő (pl. az *oldal-lap* vita, az *ami-kérdés* vagy a páros testrészek nevének száma stb.), és van kevésbé eleven, már tisztázott eset is (némely mondattani hiedelem: kötőszóval